

Noves intervencions arqueològiques a l'assentament fortificat ilerget dels Estinclells (Verdú, Urgell)

DAVID ASENSIO,¹ RAMON CARDONA,¹ CONXITA FERRER,¹
JORDI MORER,¹ JOSEP POU,¹ ORIOL SAULA²

1. INTRODUCCIÓ

El poblat ibèric dels Estinclells es troba situat a la comarca de l'Urgell, dins del terme municipal de Verdú, en el promontori més oriental d'una serra allargada i orientada d'est a oest. Aquest tossal es troba dins de la partida dels Estinclells i a la vora de la carretera local que va de Tàrrega a Sant Martí de Maldà entre el quilòmetre 7 i 8 d'aquesta carretera i a uns 5 quilòmetres de la vila de Verdú. La superfície del turó estava ocupada originàriament per conreus herbacis de secà, oliveres, ametllers i vinya. El pla superior on es troba el poblat té una superfície de 2.965 metres quadrats i queda 1 metre i escaig per damunt del pla inferior que s'estén cap a ponent. Per les bandes sud, est i oest el pendent és pronunciat i constitueix una defensa natural. Pel que fa a l'àrea estricta del poblat, les seves dimensions són modestes, uns 2.200 metres quadrats.

El poblat en qüestió presenta una elevació sobre el nivell del mar de 384 m i controla algunes de les partides més fèrtils del terme de Verdú com són els fonsos o les petites valls de fons pla dels Molars, dels Marquesos, de Sant Julià. L'entorn immediat s'aprofita per a l'agricultura i el paisatge està marcat per grans planes cultivades on predomina el conreu dels cereals de secà, amb intercalacions de parcel·les d'olivera, ametllers i vinya.

La localització en coordenades UTM, segons la Cartografia (Atles topogràfic de Catalunya 1:50.000 Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Institut Cartogràfic de Catalunya) és UTM X 341 UTM Y 4607. Les seves coordenades Greenwich són: 1° 05' 50" / 41° 35' 50"

1. Centre d'Estudis Lacetans.
2. Museu Comarcal de l'Urgell.

Figura 1. Vistes aèries. (Fotografia Magí Miret.)

El jaciment dels Estinclells pren el nom de la partida on es troba situat. El nom sembla provenir de la paraula catalana *llentiscle*, derivada del llatí *lentiscus*. En llatí vulgar es produí una alteració per metàtesi, i en part per la deglutinació del pseudoarticle L-. Del llibre de Sofer sobre les *Etymologiae* de St. Isidor, es dedueix una forma *stincum* en St. Isidor o altres fonts d'aquell temps, d'aquí provenen els derivats col·lectius (amb *ncl>ngl* tractament d'aspecte mossàrab) com els Estinglells (Verdú) (Coromines).³

2. GEOMORFOLOGIA I HIDROLOGIA

El turó dels Estinclells està situat a la part oriental de la depressió Central Catalana o depressió de l'Ebre i des d'un punt de vista geològic la zona pertany a l'Oligocè (Paleogen). La geomorfologia de l'indret consisteix en extensos mantells al·luvials on destaquen nombrosos relleus residuals, més antics, corresponents a glacis (superfície d'erosió en país àrid, desenvolupada en roques poc resistents, amb un pendent feble 1-5° de perfil longitudinal còncav mirant amunt i desenvolupat a base d'un relleu més o menys abrupte i muntanyós) més o menys dissectats pels rius Ondara, Corb, Fenosa, etc. Aquest és el cas del tossal on s'ubiquen els Estinclells.

Els materials que integren el petit turó, procedents de la sedimentació que s'edevingué a finals del Paleogen, quan l'extrem oriental de la conca de l'Ebre era una gran mar interna, corresponen a lutites, gresos i calcàries d'origen lacustre. En els fons afloren conglomerats, gresos i lutites (cons de dejecció) amb nivells de graves (terrasses fluvials), del Pleistocè mitjà i superior (700.000 anys). Aquests connecten amb els sediments del mateix tipus presents al riu Corb, entre Bellpuig i Verdú.

Durant el Pleistocè (darreres glaciacions), aquests fons portaven aigua més sovint i transportaven materials provinents de l'erosió dels relleus superiors. Actualment els rius de la zona, Corb (afluent del Segre), Ondara (afluent del Corb) i Cercavins (afluent de l'Ondara) són de funcionament temporal i actuen com a drenatges de la seva conca, la capçalera de la qual es troba a la Segarra. D'aquí podem concloure que els fons veïns al poblat dels Estinclells almenys en els darrers 8.000 anys no han funcionat com a rius o rieres, ni tan sols temporalment (Domenech, 2000).

3. Llegim la nota en el llibre de Josep Joan Piquer i Jover: 381, «Actualment, Coma de Creu», fent referència al llatí *cumba de Cruce*. «Està situada al sud-oest de Verdú, prop dels termes de Sant Martí de Maldà i Rocafort de Vallbona. Entre la Coma de la Creu i Bonpàs es troben els vestigis del poblat ibèric dels Estinglells (exactament en el quilòmetre 9 de la carretera de Tàrrega a Sant Martí de Maldà). Segons Arderiu (op. cit., nota 9, núm. 6, p. 9), l'any 1289 Ramon de Peramola renuncia a favor de Poblet els seus drets sobre els llocs de Recod i "Llentiscley" (Extingells?), per la suma de cent-quaranta sous barcelonins; el mateix any, Bernat de Guimerà renuncia també els seus drets sobre el terme de Verdú. Nosaltres creiem que el nom d'"Extinglells" és una corrupció de "Llentincley" o "Llentisclei" (vegeu la nota 441); a més, sembla que ambdues denominacions coincideixen a designar un mateix lloc. Probablement, "llentiscle" ve de "llentiscler", que significa "camp de llentiscles"; el *llentiscle* (*Pistacia lentiscus*) és un arbust de la família de les anacardàcies».

Sobre l'origen del nom «els Estinclells» s'ha consultat COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (s.v. *llentiscle*). Barcelona: Curial, 1980-1991. 9 vol. ISBN 84-7256-173-9. pàg. 154-155.

Partint de la inexistència d'aquests cursos d'aigua, hi ha la possibilitat que els fons plans situats per sota el poblat s'hagin inundat alguna vegada.

3. BIBLIOGRAFIA I ESTUDIS PREVIS SOBRE EL JACIMENT

El jaciment es compon de dues parts de cronologia diferenciada: a l'extrem est del tossal es troba l'assentament ibèric i al vessant sud i partida per la carretera de Sant Martí de Maldà s'estenen les restes d'una vil·la romana amb perduració fins al Baix Imperi Romà. La investigació històrica i arqueològica al voltant d'aquest jaciment neix a principis de segle XX. En fer la carretera de Sant Martí de Maldà es tallaren diverses parets i estructures d'època romana. Mossèn Ramon Berenguer, rector de Verdú, recollí la notícia de troballes fortuïtes i explica en una història de Verdú manuscrita «*antiguament la població de Verdú estava situada o se estenia en una vall o fondada hermosa y fertil en la partida dels Extingells o Extinglells, á 5 kilometros al Sur oest de la actual, á una hora de St. Martí, á tres quarts de Rocafort y á mitja de Nalech. Lo cami que condueix de Tarrega á Sant Martí besava sas murallas. Aixís ho conta la tradició popular. Rodejava la falda de una Serra ó promontori que declinant de Orient á Ponent te uns cinch kilometro y al Orient mitg kilometro escas. La punta de la Serra te la figura de un castell, y los restos de edificios, que encara se conservan, indican que allí hi havia alguna fortalesa antigua.*»

El mateix rector de Verdú escriu «*que en la partida dels Extingells, hi havia una gran població, no te dupte, aixís ho prova la tradició popular, la etimologia de la partida dels Extingells, que vol dir cosa extingida i acabada...se comprént tambe que aquella població se dedicava á la industria de la alfareria, per quan se troba abundancia de fragments de tota classe de pessas de terissa...*»

El 1915 membres de l'Institut d'Estudis Catalans van visitar el jaciment durant els treballs de prospecció per terres de la Segarra i Urgell, però no hi practicaren cap treball d'excavació. Mossèn Josep Cases de Verdú hi va fer algunes prospeccions abans de la guerra i recuperà alguns materials ibèrics i romans. Ramon Boleda hi duqué a terme diverses prospeccions superficials durant els anys cinquanta, i hi va trobar restes d'estucs pintats, ceràmica sigil·lada, grisa paleocristiana i altres materials romans al peu del turó. En el tall de la carretera encara es podia apreciar llavors un mur seccionat associat a un paviment d'*opus signinum*. Al jaciment ibèric hi recollí gran part d'una àmfora (SAULA, 1994, 12-14).

Pel que fa al poblat ibèric la intervenció més destacada va ser la que féu Ramon Boleda acompanyat de Guiu Sanfeliu pels volts dels anys setanta. Els sondejos que practicaren van posar a la llum part d'alguns murs de l'urbanisme ibèric del poblat.⁴ El poblat va ser inclòs a la carta arqueològica de la comarca de l'Urgell l'any 1986.

4. SAULA, Oriol (1994) «Història de les excavacions arqueològiques a la comarca de l'Urgell (II). De la postguerra a l'any 1975». *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, núm. 6., p. 14.

En aquest jaciment no s'hi va fer cap més actuació, tret del seguiment practicat per part del Museu Comarcal de l'Urgell pel que fa als jaciments arqueològics de la comarca, fins que membres del Centre d'Estudis Lacetans de Solsona⁵ i del Museu Comarcal de l'Urgell s'hi interessaren científicament l'any 2000, dins del marc d'un projecte d'investigació més ampli.

4. EL PROJECTE D'INVESTIGACIÓ

L'excavació del poblat ibèric dels Estinçlells es troba dins d'un projecte de recerca global del territori de l'Urgell i comarques veïnes, que porta per títol *Projecte de recerca arqueològica sobre societat, economia i evolució del poblament ibèric a les valls dels rius Corb, Ondara i Sió (Urgell, Pla d'Urgell, Segarra, Conca de Barberà)*. El projecte neix de la col·laboració entre el Centre d'Estudis Lacetans i el Museu Comarcal de l'Urgell.⁶

Un dels aspectes fonamentals que han motivat aquest projecte és la constatació de l'existència d'un fort desequilibri pel que fa a la recerca arqueològica de l'època ibèrica a les terres de ponent respecte d'altres territoris catalans. Una de les finalitats perseguides per l'equip d'investigació és de cobrir aquest buit que hi ha en la recerca de l'arqueologia ibèrica en aquest sector del món ilerget delimitat per les valls dels rius Corb, Ondara i Sió.⁷ Aquesta evidència de buit en la investigació que s'ha produït fins ara ha provocat una situació de marcada desigualtat en l'estat del coneixement del món ibèric a les terres de Lleida. Així com en altres zones com la Laietània, la Cossetània o la zona indiketa, el volum de recerca ja permet, avui dia, proposar models interpretatius a escala regional sobre formes d'organització social i econòmica de les comunitats ibèriques d'aquesta zona, a les terres de Lleida aquest tipus d'estudis interpretatius a escala global encara no es poden dur a terme. Per això un dels objectius perseguits és el de poder arribar a establir una dinàmica més adequada per poder arribar a fer estudis globalitzadors i de síntesi, com succeeix en altres zones.

5. Cal dir que la iniciativa es va prendre des del Centre d'Estudis Lacetans, que convidà el Museu Comarcal de l'Urgell a engegar conjuntament el projecte d'investigació.

Sobre l'apartat d'hidrologia i geomorfologia s'ha rebut la col·laboració d'Oriol Domenech Agenjo (oriol-domenech@yahoo.es)

6. L'equip d'investigació el formen David Asensió i Vilaró, Ramon Cardona Colell, Conxita Ferrer Àlvarez, Jordi Morer de Llorens i Josep Pou i Vallès, per part del CEL, i Oriol Saula i Briansó, per part del Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga.

7. Deixant de banda les excavacions d'urgència o de caràcter preventiu, tan sols podem esmentar un únic projecte de recerca programada a llarg termini plenament consolidat (amb més de 15 anys de continuïtat) sobre la protohistòria a les Terres de Ponent. Aquest projecte és el que es desenvolupa al voltant de l'excavació de la fortificació dels Vilars (Arbeca, Garrigues), per part de la Universitat de Lleida. En els darrers anys s'han posat en marxa diferents projectes a la Noguera: el jaciment de Monteró, a Camarasa, i Antona, a Artesa de Segre (iniciats durant els darrers 4 anys), que canviaran el panorama del coneixement i ajudaran a completar la visió del món ibèric ple i final a la zona de la Il·lèrgia.

Pel que fa a l'àmbit d'actuació del projecte hem de dir que aquest territori tradicionalment ha estat estudiat de forma unitària a causa de la seva coherència geogràfica.⁸ Els tres rius que vertebraven la comarca neixen tots tres a la comarca de la Segarra i el seu curs mitjà transcorre per l'Urgell.

La recerca arqueològica al llarg del segle XX ha posat al descobert en aquesta zona una important quantitat de jaciments d'època ibèrica, alguns de gran rellevància, com és el cas del Molí d'Espígol de Tornabous; d'altres, amb grans possibilitats pel que fa a la investigació arqueològica dels ilergets, com poden ser el Pla de les Tenalles de la Mora,⁹ el tossal del Mor de Tàrrega i la Cadena, entre Guimerà i Vallfogona de Riucorb, o els Estinclells de Verdú.

El projecte d'investigació ha iniciat els treballs de recerca a partir de l'excavació del jaciment dels Estinclells i més endavant planteja intervenir al Pla de les Tenalles de la Mora. Els objectius fonamentals del projecte són: elaborar models d'ocupació de l'espai, patrons d'assentament, etc.; caracteritzar els tipus d'assentaments i descriure l'estructuració social i econòmica de les comunitats ibèriques de la zona. Per assolir aquests objectius ens plantejem la pràctica de l'excavació en extensió dels assentaments que hem esmentat,¹⁰ la prospecció del territori més immediat i l'anàlisi dels llocaments previs i d'altres projectes en curs sobre l'àrea compresa entre el riu Llobregós, el Segre i el Corb, per tenir una visió més àmplia del territori.

Ara mateix, en l'estat actual de coneixement, no és encara possible plantejar unes hipòtesis massa desenvolupades, atesa l'escassa informació disponible. En tot cas, tan sols podríem plantejar la hipòtesi de l'existència d'una jerarquització dels assentaments. Per una banda, podríem considerar nuclis principals vertebradors del territori, jaciments importants com el Molí d'Espígol de Tornabous, el tossal de Mor de Tàrrega, la Cadena de Vallfogona de Riucorb i possiblement, també, el Pla de les Tenalles de la Mora. Per altra banda serien assentaments de segon ordre jaciments com els Estinclells, el Tossal Rodó de Verdú, el tossal Rodó de Santa Maria de Montmagastrell, Lluçà (tots tres dins del terme municipal de Tàrrega) i d'altres. Aquesta és una de les hipòtesis que podem verificar a partir de les excavacions d'assentaments de l'un i l'altre tipus.

5. L'EXCAVACIÓ DEL POBLAT IBÈRIC DELS ESTINCLELLS

L'excavació dels Estinclells constitueix la primera fase del projecte i serveix per establir unes pautes d'un model a partir de les quals podem comparar.¹¹ Fins al mo-

8. BOLEDA, Ramon (1976) *Carta Arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió*. Lleida: IEI.

9. Després d'unes breus intervencions practicades en els anys cinquanta el poblat va ser objecte de diverses campanyes d'excavació des del 1979 fins l'any 1983 i a principis dels noranta.

10. Oberta a la investigació gradual de nous assentaments, com ara la Cadena, de Guimerà i Vallfogona de Riucorb.

11. Cal agrair molt especialment les facilitats donades pel propietari del terreny on es troba el jaciment, el senyor Josep Maria Bellart de Verdú. El seu suport ha estat clau per poder engegar l'excavació del poblat ibèric dels Estinclells. En aquest sentit cal agrair també la col·laboració de Ramon Boleda de Verdú, que va posar en contacte l'equip d'investigació amb el propietari.

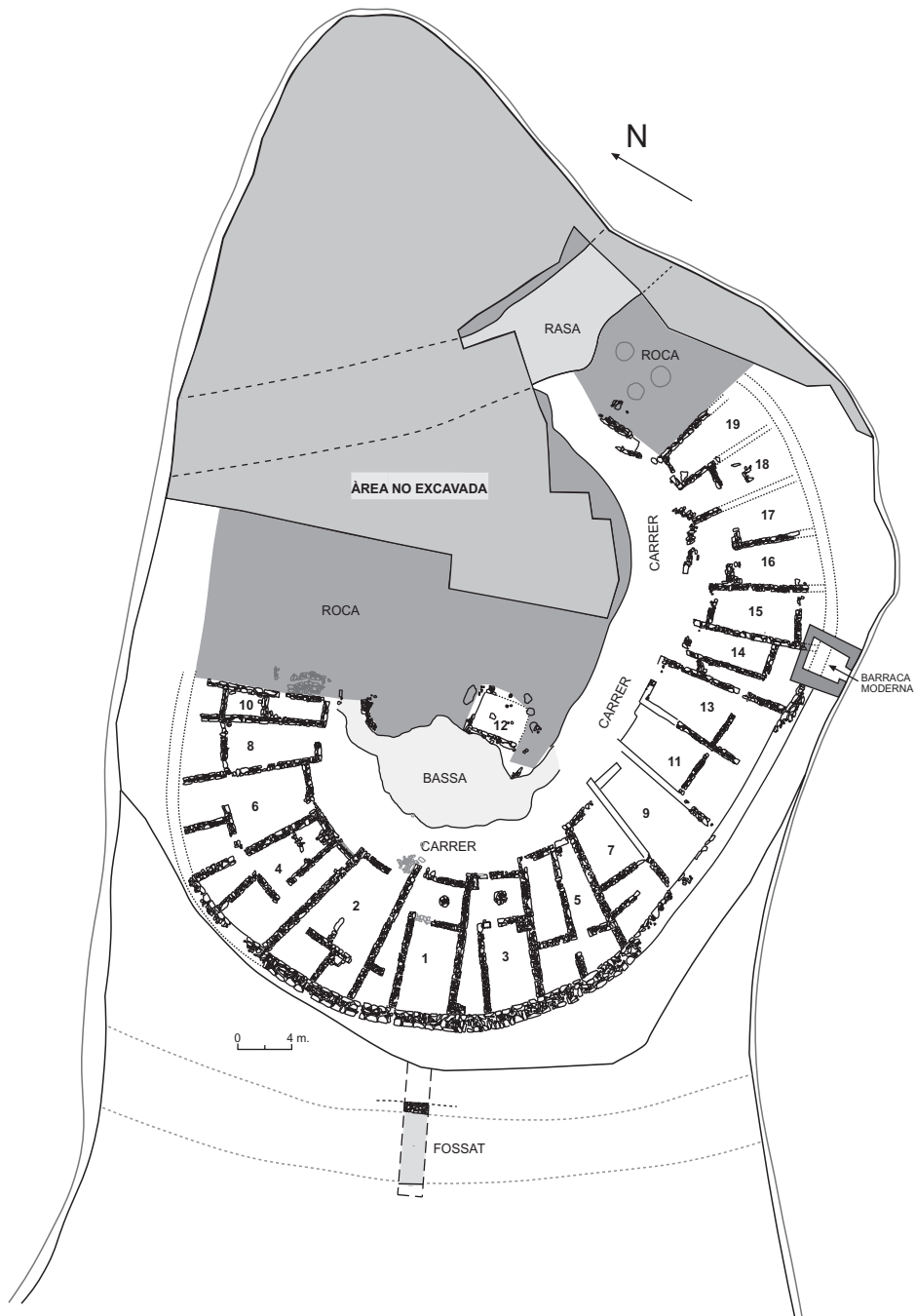

Figura 2. Planta general.

ment present s'han dut a terme dues campanyes d'excavació programades¹² promogudes pel Museu Comarcal de l'Urgell i el Centre d'Estudis Lacetans, l'any 2002 i 2003.¹³ Entre octubre de 2003 i març de 2004 s'ha practicat una intervenció arqueològica i de consolidació de les estructures feta dins del marc d'un pla d'ocupació promogut i cofinançat pel Consell Comarcal de l'Urgell.¹⁴ La direcció de les campanyes dels anys 2002 i 2003 i dels tres primers mesos del Pla d'Ocupació ha anat a càrrec de Conxita Ferrer i Àlvarez (del Centre d'Estudis Lacetans). La intervenció feta els tres primers mesos de l'any 2004, dins del mateix Pla d'Ocupació, ha estat dirigida per Ramon Cardona (del Centre d'Estudis Lacetans).

Els objectius del Pla d'Ocupació han estat els d'acabar de posar al descobert la major part de la superfície construïda del poblat i consolidar les 6 cases excavades fins a paviment o nivells naturals i el tram oest de la muralla, de cara a garantir la conservació de les restes i fer un primer pas per fer visitable aquest jaciment.

6. PROJECTE ACOM DELS ESTINCLELLS

L'any 2003 es va concedir al Museu Comarcal de l'Urgell un ajut ACOM de l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca per al *Projecte de recerca arqueològica sobre societat, economia i evolució del poblament ibèric a les valls dels rius Corb, Ondara i Sió. Excavació arqueològica i estudi paleoeconòmic del poblat ibèric dels Estinclells (Verdú)*. Aquest projecte, que finalitza durant el tercer trimestre de 2005, té com a objectiu ampliar i completar l'estudi de l'entorn econòmic i natural de l'Urgell en època ibèrica i més concretament en el cas del jaciment concret dels Estinclells. L'objectiu final és, en definitiva, la reconstrucció paleoeconòmica i històrica del poblat ibèric dels Estinclells i del seu entorn immediat.¹⁵

12. Cada any s'ha fet l'excavació programada en dues fases. L'any 2002 la primera fase es dugué a terme entre l'11 i el 19 de maig i la segona entre el 26 d'octubre i el 3 de novembre. L'any 2003 es va fer una primera fase entre el 6 i el 8 de juny i una segona intervenció entre l'1 i el 9 de novembre.

13. A part del finançament dels dos promotors de l'excavació, el Museu Comarcal de l'Urgell i el Centre d'Estudis Lacetans, aquestes dues campanyes han estat fetes amb el suport econòmic del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, la Fundació Pública de la Diputació de Lleida Institut d'Estudis Ilerdencs i l'Ajuntament de Verdú. També hi ha col·laborat amb personal i suport logístic i tècnic l'empresa de patrimoni ROCS. La Universitat de Lleida i el Consell Comarcal de l'Urgell també han donat suport tècnic a l'excavació aquests dos anys. Per altra banda cal esmentar la col·laboració d'estudiants i llicenciats en Geografia i Història de la Universitat de Lleida, Universitat de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, així com de voluntaris de Verdú, Tàrraga, i d'altres indrets que han participat en les dues excavacions programades.

14. El Pla d'Ocupació ha estat demanat pel Consell Comarcal de l'Urgell, de comú acord amb el Museu Comarcal de l'Urgell i el Centre d'Estudis Lacetans i com a col·laboració del Consell amb el projecte d'investigació que duen a terme les dues institucions esmentades. Aquest Pla d'Ocupació s'ha demanat al Servei d'Ocupació de Catalunya, que n'ha finançat el 50%. Hi han participat 5 llicenciats en geografia i història, quatre d'ells arqueòlegs. Han treballat al jaciment com a arqueòlegs adjunts a la direcció Anna Colet i Rafel Jornet i en qualitat de peons / arqueòlegs auxiliars Juli Rius, Ariadna Nieto, Alex Cazorla i en el darrer mes Sergi Rios. Des del Museu Comarcal de l'Urgell i el Centre d'Estudis Lacetans s'ha fet un seguiment de les excavacions.

15. L'ajut ACOM ha estat concedit pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya. El projecte té l'aval científic del Dr. Joan Sanmartí, professor de la Universi-

Els estudis previstos són, entre d'altres: estudis carpològics, antracològics, de materials constructius, de fauna i malacologia, de sediments estratigràfics i de sediments procedents de recipients, així com analítiques de metalls.¹⁶

7. RESULTATS DE L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA

7.1. Estructures principals del jaciment

En el decurs de les campanyes d'excavacions dels anys 2002-2003 s'ha destapat un ampli sector, on ha estat possible identificar un important conjunt estructural, format per un seguit d'elements defensius i una bateria de cases. Es tracta d'un conjunt d'estructures força complet i relativament ben conservat.

En primer lloc podem comentar l'existència d'un fossat de barrera, situat en el punt de més fàcil accés, a l'exterior del perímetre emmurallat, a uns 3 metres de la fonamentació de calcàries on s'assenta la muralla. Aquest presenta una amplària de 5,5 metres. El fossat es troba excavat a les argiles naturals. Consta també d'un mur de contenció, de prop d'un metre d'ample, que ressegueix el tall de la banda més propera a la muralla. Es desconeix de moment la profunditat que pot tenir, perquè encara no s'ha excavat. Pel que fa a la seva llargària segurament correspondrà a la zona de contacte de l'elevació on es troba el poblat amb la resta de la serra. Pel que fa a les bandes sud, est i nord el pendent del tossal ja actua de defensa natural.

El segon element defensiu important és una muralla constituïda per un mur perimetral, el qual delimita l'espai intern. En el cas del món ilerget, en ser el patró de poblat tancat, les muralles serveixen com a paret de fons de les cases, que s'hi adossen. Evidentment aquest sistema requereix una planificació prèvia i el poblat funciona com un conjunt orgànic. Així les cases comparteixen paret mitgera i la muralla de paret de fons, fet que redueix ostensiblement el cost de construcció del poblat (Moret 1994, 23).

La forma de la muralla és el·lipsoidal i presenta una amplada d'1,20 metres. L'aparell utilitzat és força acurat, a base de blocs de pedra calcària de grans dimensions (mitjana de 0,85-0,43 m). El farciment intern de la muralla està fet de fang i pedres de petites dimensions. El tram més ben conservat és el de la banda oest i sud-oest, mentre que en alguns punts és gairebé inexistent o ha desaparegut completament ja que va ser desmuntada per construir un marge modern. Aquest marge va ser construït gairebé paral·lel a la muralla ibèrica i, en alguns punts, fins i tot sobreposant-s'hi. La muralla s'assenta directament damunt les graves naturals. En el tram excavat no s'observa cap porta i, tot i que l'arrasament de la muralla en un tram important del seu recorregut no permet veure cap evidència física d'un accés en aquests sectors, en

tat de Barcelona. L'equip d'investigació analítica es troba format per investigadors vinculats a diferents institucions i universitats catalanes.

16. Alguns dels responsables d'aquests estudis són: Dani López, Natàlia Alonso, Silvia Valenzuela, Carme Rovira, Jordi Morer i Carme Belarte.

canvi, la presència contínua de cases adossades que tenen com a paret de fons la muralla evidencia l'absència de portes d'accés en tot el tram corregut de cases, que ocupa tota la banda oest, nord-oest, sud i sud-est. Per tant l'accés o els accessos del poblat haurien d'estar a la banda nord o bé a l'est.

Pel que fa a les edificacions aparegudes, podem dir que es tracta d'una única bateria de cases correguda a la qual s'accedeix des d'un únic carrer. La major part d'estructures corresponents a les cases apareixen sota una prima capa de superficial que en molts casos és de tan sols uns 10/15 cm de potència. L'estat de conservació d'aquestes estructures és molt bo ja que el terreny pràcticament no s'ha conreat i només es troba afectat per uns quants forats de plantació corresponents a oliveres que van ser arrencades fa poc més de 10 anys. La bateria de cases consta entre 17 i 18 unitats, fet que significaria una població aproximada d'entre 70 o 90 habitants. Podem diferenciar dos models de casa. En el primer bloc, format per unes 6 o 7 unitats, les cases són de grans dimensions i d'estructura més complexa que la resta. Presenten una forma trapezoïdal amb una superfície interna de 50 m² i una complexitat interna manifestada per tres o quatre compartiments.

El segon bloc consta de 12 habitatges, tots de dimensions més petites, també de planta trapezoïdal, una superfície que oscil·la entre els 35 i 40 m² i una compartimentació interior de tan sols dues cambres.

Aquesta bateria de cases queda en la banda nord interrompuda en un punt, no per una qüestió d'arrasament modern. En el punt on desapareixen les cases es documenten un enllosat i un forn, fet que evidencia la presència d'un espai exterior a partir d'aquest indret. Per l'altre extrem de la bateria de cases, situat a la banda sud-est, també s'observa una interrupció en la construcció de cases que sembla obeir a un canvi de funcionalitat de l'espai que ve a continuació, funcionalitat encara per determinar. Cal destacar que la bateria de cases és contínua i no hi ha indicis de cap carrer o espai obert entre les 17 o 18 cases. Cal dir que llevat de l'espai de carrer, una bassa i una casa situada vora d'aquesta a la zona central oest, la resta de l'espai central es troba lliure de construccions.

El darrer element que volem destacar és el d'una bassa o cisterna que ocupa part d'aquest espai central. La cisterna és a la vegada una de les rares expressions en el món ibèric, d'una gestió comuna dels recursos naturals.¹⁷

Presenta unes dimensions d'11 × 8 metres. La factura és poc acurada i la seva forma és irregular. Les cisternes i basses són la solució més freqüent per captar i conservar l'aigua de la pluja. A banda d'aquesta construcció comunitària, hi devia haver, sobre els teulats de les cases o sota canals, grans receptacles de terracuita destinats a recollir l'aigua de la pluja per cada família. Aquests elements, però, són difícils d'identificar en els nivells de destrucció o abandonament¹⁸ i de moment no han pogut ser localitzats als Estinclells.

17. MORET, P. «Alguns aspectes del desenvolupament de l'hàbitat organitzat a l'àrea ibèrica». *Cota Zero* [Vic] (1994), núm.10, p.19-26

18. MORET, P. *Les fortifications ibériques, de la fin de l'âge du bronze à la conquête romaine*. Madrid, 1996, p. 66. (Collection de la casa de Velázquez, 56).

Sí que hem pogut documentar dues rampes o canals de recollida a l'estil de les cisternes de Jebut i Santa Quitèria, alimentades també per una canal d'adducció al llarg dels carrers del poblat.

7. 2. Excavació de les cases

Totes les cases excavades fins ara (un total de 5 i totes complexes) presenten una estratigrafia molt simple, pròpia d'un jaciment d'una única fase. Es documenta un nivell d'enderroc i un paviment que són les graves retallades.

7.2.1. CASA 1

Aquesta casa presentava una potència estratigràfica de 50 cm, que és l'alçada mitjana que conserven els murs. És precisament la numeració d'aquesta casa la que marca la numeració de la resta de cases localitzades. Així numerem amb nombres parells les cases que apareixen vers el nord de la casa excavada (cases 2 i 4), i amb nombres imparells les cases localitzades vers el sud (cases 3, 5 i 9). La Casa 1 (i, per extensió, la resta de cases) se'ns mostra com el que podem anomenar una casa complexa, de dimensions notables (51 m²).

Vam trobar que la casa quedava dividida en 4 recintes diferents 1A, 1B, 1C i 1D, a més d'un segon nivell o pis superior, l'existència del qual sembla contrastada almenys damunt de l'àmbit central, el recinte 1B.

Recinte 1A: S'interpreta com un espai rebedor i distribuïdor de la casa, en contacte directe amb el nivell del carrer, que està a un nivell superior. Destaca una estructura de pedra de planta circular, segurament utilitzada com a suport d'un molí. A banda de la lògica funció estructural d'espai distribuïdor i rebedor, l'existència de l'estructura circular de pedra esmentada fa pensar que aquest àmbit estava versemblantment destinat també a ser una àrea de treball (ara per ara, això sí, de difícil adscripció).

Recinte 1C/1D: Espais de dimensions molt reduïdes i de planta triangular. Les seves minses dimensions i la seva forçada forma triangular semblen fer-les no aptes com a zona residencial; això i el fet que es tracta dels àmbits que han aportat més material ceràmic remet clarament a funcions d'emmagatzematge o de reserva domèstica.

Recinte 1B: És un espai central de planta rectangular, molt possiblement presentava unes subdivisions o compartimentacions, ja que han estat documentats diversos forats de pal. En aquest recinte ha estat documentat l'únic enterrament infantil de tot el jaciment. Així com també ha estat documentada una pica de pedra. Destaca la trobada d'una llar de foc caiguda procedent del pis superior. La forma i l'amplitud d'aquesta estança (perfectament rectangular malgrat la caixa trapezoïdal del conjunt de l'estructura), la seva buscada centralitat i la manca d'evidències en

un sentit diferent, no ens permeten concebre altres funcions d'aquest àmbit que les pròpiament domèstiques o de residència (malgrat l'absència de llar de foc).

Des d'un punt de vista funcional s'identifiquen espais propis amb tres funcions domèstiques bàsiques. Àrea de treball (recinte 1A) i també distribuïdor de l'espai. Àrea de reserva domèstica, magatzem o rebost (recinte 1C/1D). Àrea de residència (recinte 1B més pis superior). En definitiva, un panorama clàssic on és possible distingir físicament les tres àrees funcionals bàsiques, pròpies d'una unitat domèstica complexa.

Aquest segon pis, almenys damunt de l'àmbit central 1B, restaria confirmat, recordem-ho, per la presència d'una llar caiguda enmig de l'enderroc de les parets, per l'estructura de les escales de toves situada a l'entrada de l'àmbit i, en darrer lloc, per les possibles restes de paviments també caiguts. En aquest sentit, creiem que aquest segon pis devia ser reforçat, a la part oest del recinte, pels pals corresponents als forats de pal (forats amb uns diàmetres de 30 cm i unes potències entorn dels 40 cm).

Sembla intencionat el fet que aquests forats estiguin perfectament alineats també amb un muret que fa la divisòria entre els recintes 1C i 1D, reforçant així un espai d'uns dos metres a tocar de la muralla, on podríem imaginar l'existència d'un hipotètic pas de ronda (per contrastar aquesta idea en un futur caldrà detectar una evidència similar a la part posterior de la resta de cases adossades a la muralla).

Un darrer fet que s'ha de destacar seria el tapiat intencionat que presenten totes les portes de la casa, tant la porta de façana, com la porta que comunica el recinte 1A amb l'1B. Aquest fet de tapiar les portes (força documentat en cases rurals a l'actualitat), juntament amb el fet d'haver trobat poc material arqueològic en els nivells d'amortització, fa pensar en un abandonament intencionat i una neteja prèvia de la casa, amb la intenció de tornar-hi per part del seu propietari.

7.2.2. CASA 3

Aquesta casa és idèntica a l'anterior pel que fa a la distribució interna i l'àrea dels diferents àmbits. En l'àmbit C, interpretat com a distribuïdor o rebedor, trobem una estructura circular, feta amb pedra i fang, idèntica a la de la casa 1 i amb una situació pràcticament igual. L'àmbit B, amb funció de magatzem, té una forma allargada i triangular com la de la casa 1, però a diferència de la primera no presenta cap compartimentació interna i, en canvi, té una petita banqueteta de pedra quadrangular al fons de l'habitació, en contacte amb la paret de la muralla. Pel que fa a l'àmbit principal de la planta baixa, l'àmbit A, és un espai central de planta rectangular de dimensions similars a l'àmbit B de la casa 1 i on també es documentà una llar de foc caiguda del primer pis i una pica de pedra, situada en un indret diferent respecte la casa 1, a la vora del mur mitger amb la casa 5. En aquest àmbit també s'hi observen forats de pal que indiquen una compartimentació a la mateixa alçada que la casa 1, amb un enllosat que marca l'entrada a aquest espai del fons de l'àmbit. En un angle

de l'habitació hi trobem una segona banqueta quadrangular. A l'entrada de l'àmbit A s'observen les restes d'una estructura feta amb toves que s'ha interpretat com una escala d'accés a la planta superior, on hi devia haver la llar de foc.

7.2.3. CASA 5

Presenta un esquema diferent a les anteriors, es documenten quatre àmbits tots simètrics, per aquesta raó es fa difícil establir diferents funcions domèstiques en cadascun dels àmbits. Els àmbits C i D, que es troben a la part anterior de la casa, són de planta de tendència rectangular, especialment pel que fa a l'àmbit D. L'accés a la casa es fa a partir de l'àmbit C lleugerament més estret que el primer i de tendència més trapezoïdal. L'accés a l'àmbit D es fa des de la part anterior del C. A la part posterior de la casa es troben dos àmbits de planta més quadrangular i de dimensions similars, separats per un mur de compartimentació que segueix l'eix que marca el mur de separació dels dos àmbits del davant (C i D). L'accés a l'àmbit A es fa des de la part posterior de l'àmbit C, mentre que a l'àmbit B s'hi accedeix des de l'A. Destaca la troballa d'una llar de foc caiguda del pis superior sobre l'àmbit D, a la vora del mur de compartimentació 142, que indica una posició de la llar d'aquest primer pis en una zona central respecte de les dues habitacions de la part davantera de la planta baixa de la casa.

7.2.4. CASA 4

És l'única de les cases en la qual es detecten reformes i diferents fases constructives. En la primera fase l'accés al seu interior és escalonat i presenta una planta amb tres àmbits. En aquesta fase la porta d'entrada a la casa dona a un rebedor o distribuïdor de dimensions similars al de les cases 1 i 3. Però en una segona fase s'imposa un esquema més simètric: es compartimenta aquest espai davanter de la casa seguint l'alineació d'un mur longitudinal de l'àmbit del seu darrere i a la vegada s'elimina la paret de compartimentació que separava el rebedor d'aquest àmbit immediatament posterior. Amb aquestes obres de reforma es condiciona una gran sala de forma trapezoïdal allargada a la part davantera de la casa (àmbit D) amb un nou accés directe des del carrer. Al costat d'aquest àmbit es crea una habitació allargada, de forma rectangular, (àmbit C) que presenta una llar de foc a la vora del mur de façana, davant de l'antiga porta de la casa, ara tapiada. La part posterior de la casa presenta dues habitacions. L'àmbit situat al fons a l'esquerra és de tendència quadrangular i de dimensions superiors a l'altre del costat. S'hi accedeix des del fons de l'àmbit C. En aquest àmbit es localitzà una llar de foc caiguda d'un pis superior. L'àmbit B és estret de petites dimensions i de forma trapezoïdal allargada. S'hi accedeix des de l'àmbit D i la seva porta presenta un llindar de pedra. Cal destacar les restes d'un enllosat en la zona de pas de l'àmbit C a l'àmbit D, situada al fons d'aquestes dues habitacions. Aquest enllosat es conserva parcialment.

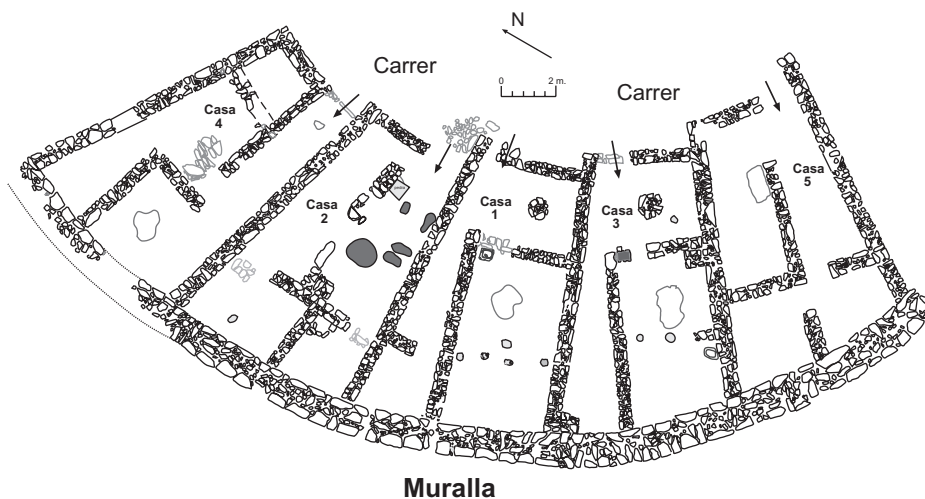

Figura 3. Planta de les cases excavades.

7.2.5. CASA 2

Podem interpretar la constatació d'una casa de tres àmbits diferenciats, tant des d'un punt de vista espacial, com segurament funcional. Per un cantó els recintes 2B i 2C, que per les seves dimensions podrien desenvolupar funcions habitacionals-dormitori. I per un altre cantó el recinte 2A, com a àrea de treball, molt possiblement lligada a la metal·lúrgia del ferro. En aquest cas es tracta d'un gran àmbit cobert, que solucionaria el suport del sostre mitjançant unes estructures de mur, que possiblement desenvoluparien unes funcions de pilastres, deixant un espai intern força ampli per al desenvolupament possiblement de tasques residencials i de treball. Es documenten una taula de pedra de planta rectangular, una pedra monolítica de grans dimensions i diverses estructures de combustió (llars i fornets). Aquesta casa podria correspondre, doncs, a una gran àrea de treball o taller de tipus metal·lúrgic.

També s'hauria de destacar el fet que es van tapiar totes les portes de la casa, tant la porta de façana, com les portes que comuniquen el recinte 2A amb el 2B i el 2C. Aquest fet de tapiar les portes (força documentat en cases rurals a l'actualitat) juntament amb el fet de trobar poc material arqueològic, fa pensar en un abandonament intencionat i una neteja prèvia de la casa, amb la intenció de tornar-hi per part del propietari.

Pel que fa a la disposició estructural externa totes cinc cases en conjunt tenen com a paret posterior la muralla i la seva estructura és trapezoïdal per tal d'adaptar-se a la disposició de la muralla. Ofereixen més variabilitat en la disposició d'agencament intern. No obstant això, hi ha dos elements que de moment semblen ser una constant en la majoria de les cases excavades. Per una banda les llars apareixen sem-

pre caigudes del pis de sobre i presenten una ubicació similar. Per altra banda, en totes les cases es documenta un mur a 2,5 metres de la muralla. Aquest mur podria correspondre a un mur de fonamentació del segon pis i d'un possible pas de ronda.

El fet que no s'hagi localitzat cap llar de foc relacionada amb els paviments, és a dir, a peu pla, ens fa pensar que la planta baixa de la casa es correspon fonamentalment amb àrees de treball o magatzem, mentre que la part residencial de la casa es devia situar a l'estança del pis superior.

8. MATERIALS I CRONOLOGIA

Els materials ceràmics, documentats en gran nombre, precisen bastant bé la data d'abandonament. Per contra no succeeix el mateix amb la data fundacional.

Pel que respecta als materials documentats en els nivells d'enderroc o abandó aquests corresponen a fragments de Campaniana A de la fàcies antiga, com també algun element del Taller de Roses, àmfora punicoebussitana de la forma T.8.1.3.1 o PE-16. Hem de destacar l'absència d'àmfora itàlica, per la qual cosa caldria situar el nivell d'abandó del jaciment entorn del 200 aC.

Pel que respecta als materials d'importació es documenten en una proporció relativament alta (amb el 16% del total d'individus i un 14% del total de fragments). Quant a les àmfores aquestes presenten un 20% del total d'individus del total de la ceràmica ibèrica feta amb torn. Hi són presents tanmateix els vasos de magatzem, la vaixel·la de taula, els càlats i la ceràmica feta a mà.

Els nivells d'enderroc són molt homogenis, constituïts per la caiguda de les parets de tovots de les cases. Algunes de les cases presenten àmbits cremats. Tots aquests nivells evidencien un abandó ràpid i sobtat amb un possible saqueig posterior no sistemàtic. Aquest fet és una conseqüència directa de la II Guerra Púnica. Els materials més antics documentats durant l'excavació corresponen a ple segle III aC.

9. CONSIDERACIONS FINALS

En l'últim congrés sobre món ibèric fet a Puigcerdà (novembre de 2003) s'ha evidenciat la tradicional sequera de monografies sobre la zona ilergeta (GARCÉS I. 2003).¹⁹ Es lamenta la manca d'intervencions de camp, que exemplifica un panorama força preocupant, amb l'excepció feta de Vilars d'Arbeca. No obstant això, la recerca en aquests darrers anys aporta i aportarà noves dades que ajudaran a configurar un nou mapa del món ibèric a les terres de Lleida. Així jaciments com Roques del Sarró (Lleida), el Camp de Sitges de Missatges (Claravalls, Tàrraga), i noves excavacions amb nous equips de recerca com Carrasumada (Torres de Segre), Monte-

19. GARCÉS, I. «Ilergets i lacetans occidentals. Deu anys de recerques i algunes propostes de síntesi». A: 2003, *XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* [en premsa].

ró (segles II-I aC) (Camarasa), Antona (Artesa de Segre), Estinçells (Verdú) o Tossal de les Tenalles (Sidamon).

En la darrera reunió sobre estudis ibèrics s'ha parlat de la conveniència d'una nova periodització sobre el món ilerget, amb la hipòtesi d'un suposat estat ilerget arcaic. (GARCÉS, 2003). També caldrà replantejar la relació entre aquest territori interior de marcada personalitat i les regions meridionals. També s'ha plantejat el problema de la definició territorial del món ilerget, tradicionalment abordada des de les fonts clàssiques, i assimilat tradicionalment a les planes de Lleida i Osca (BERMÚDEZ 2003, en premsa).²⁰ Les anàlisis espacials no han estat fins ara generals i no han abordat el tema de forma global. En estudis recents sobre la zona oriental de la ilergetia, es planteja la hipòtesi d'un poblament que depassa amb escreix i de manera intencionada l'àrea considerada tradicionalment ilergeta (BERMÚDEZ 2003). També es parla per a l'ibèric ple, d'una ampla franja de territori despoblada, que constitueix una veritable terra de ningú.

Ja en estudis anteriors s'havia plantejat les dues dificultats principals en els estudis de la Catalunya occidental, la incorporació tardana de les excavacions en extensió, i el caràcter exclusivament catalogador i d'adscripció cultural en què ha desembocat l'activitat prospectora de la zona (JUNYENT, LAFUENTE, LÓPEZ 1994: 73-89).²¹

L'època de màxima expansió territorial, socioeconòmica i política d'aquest poble coincideix amb l'època ibèrica plena, segles IV-III-II aC (450-200 aC). Evidentment el món ilerget no apareix del no res sinó que sembla que és el resultat del desenvolupament de les poblacions del bronze final i de la primera edat del ferro. Així ho veiem en els elements defensius dels poblats, que fins fa poc es pensaven només d'origen colonial. És ben clar a la zona objecte del nostre estudi el conegut jaciment del ferro dels Vilars d'Arbeca.

És dins tot aquest context general que el projecte dels Estinçells pot aportar un potencial informatiu molt gran. Podem destacar així l'arquitectura domèstica, en la qual s'identifiquen clarament les funcions i l'ús de l'espai intern ibèric en cases de dimensions grans. L'excavació de tot aquest jaciment d'una sola fase donarà llum sobre l'estructura social interna d'una comunitat de petites dimensions.

Dues consideracions bàsiques que s'han de tenir en compte són que, atenent les dimensions i les estructures de les cases, es tractaria de nuclis familiars benestants amb un estatus social destacat. Atenent a la relativa uniformitat es donaria una jerarquia interna molt poc marcada.

Un dels elements també més rellevants és la constatació del poc temps transcorregut entre la construcció i la destrucció de l'assentament. Per a les causes de la construcció d'aquest poblat es pot plantejar la hipòtesi d'un procés de gènesi de

20. BERMÚDEZ, X. «El territori ilerget oriental: evolució del poblament i definició de les fronteres». A: 2003, *XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* [en premsa].

21. JUNYENT, E.; LAFUENTE A.; LÓPEZ, J. B. (1994) «L'origen de l'arquitectura en pedra i l'urbanisme a la Catalunya Occidental». *Cota Zero* [Vic], núm. 10, p.73-89.

nous assentaments. Podem parlar, doncs, de colonització de noves terres i d'augment demogràfic, com a causes possibles que expliquin el jaciment que s'estudia en aquest treball.

Es confirma cada cop més l'evidència d'un sector no urbanitzat. Aquesta és una de les hipòtesis per explicar el fet que hi hagi una bona part del tossal sense construir. La bateria de cases queda interrompuda en un punt, i no és pas un arrasament modern. En el punt on desapareixen les cases es documenten un forn i un enllosat, que fan pensar en un espai exterior de treball lliure de construccions. La població que s'instal·la als Estinclells de Verdú reserva una part del tossal per a futures necessitats, demogràfiques i d'espai.

Per acabar només cal afegir les enormes possibilitats patrimonials del poblat ibèric dels Estinclells. Es tracta d'un jaciment privilegiat, de reduïdes dimensions i ben conservat, la qual cosa en fa molt fàcil la comprensió. Pot esdevenir un equipament cultural de gran atractiu i dinamitzador per a la comarca.